

PROCESE SOCIO-ECONOMICE DIN BUCOVINA SECOLULUI AL XIX-LEA, ÎN IZVOARE TOPOGRAFICE ȘI DE STATISTICĂ A PROPRIETĂȚILOR

MARIAN OLARU

Institutul „Bucovina” al Academiei Române, Rădăuți

E-mail: olmary55@gmail.com

Socio-Economic Processes in the 19th Century Bukovina, in Topographic Sources and Property Statistics Sources

(Abstract)

In the work we present, Dr. Constantin Ungureanu continues his series of scientific endeavors focused on highlighting historical sources related to demographics, the school population, and the education system in Austrian Bukovina. This time, he provides readers with data from the Franciscan Cadastre of Bukovina, finalized in the years 1854–1856. Projected to be completed in seven volumes, the first two volumes were published in 2022 and 2023. These volumes present cadastral maps, data on land parcel owners, construction parcels, statistical data from the population censuses of 1880 and 1910, data on the ethnicity of voters listed in the 1910 electoral rolls, as well as data on the structure of the school population in 1913, primary education, in the localities of the urban district of Chernivtsi, rural Chernivtsi, and Sadagura (in volume I), Storojineț and Vășcăuți (in volume II).

Keywords: Franciscan Cadastre, cadastral maps, district, manorial property, rustic property, land and construction parcels.

(Rezumat)

În lucrarea pe care o prezentăm, dr. Constantin Ungureanu continuă seria preocupărilor sale științifice privind punerea în valoare a izvoarelor istorice privitoare la demografie, populația școlară și sistemul de învățământ din Bucovina austriacă. De data aceasta, pune la dispoziția cititorilor date din *Cadastrul Franciscan* din Bucovina, definitivat în anii 1854–1856. Proiectată a fi realizată în șapte volume, în anii 2022 și 2023 au apărut primele două volume. Acestea prezintă hărțile cadastrale, date privitoare la proprietarii de parcele funciare, ai parcelelor de construcții, datele statistice din recensămintele populației din anii 1880 și 1910, datele privitoare la etnia alegătorilor înscrșiși în listele electorale în 1910, precum și cele privitoare la structura populației școlare din anul 1913, învățământul primar, în localitățile din districtele Cernăuți urban, Cernăuți rural și Sadagura (în volumul I), Storojineț și Vășcăuți (în volumul al II-lea).

Cuvinte-cheie: Cadastrul Franciscan, planșe cadastrale, district, proprietate domeniială, proprietate rustică, parcele funciare și de construcții.

În anul 2022, a apărut la Editura „Karl A. Romstorfer” din Suceava un consistent volum intitulat *Cadastrul din Bucovina: proprietarii de case și clădiri (1854–1856)*, volumul I, prefațat de dr. Constantin-Emil Ursu, director general al Muzeului Național al Bucovinei, volum în care sunt prezentate *Districtele Cernăuți urban, Cernăuți rural și Sadagura*. La un an distanță, în 2023, apărea la aceeași editură volumul al II-lea, cu titlul *Districtele Storojineț, Vășcăuți*. Din caseta tehnică a lucrării, înțelegem că autorul și-a propus să alcătuiască șapte volume care să cuprindă întreg cadastrul Bucovinei.

Din prefața primului volum aflăm că autorul, domnul Constantin Ungureanu, a făcut parte din colectivul de cercetători de la universitățile din Klagenfurt și Innsbruck (Austria) care, între 2008 și 2010, a fost implicat într-o amplă cercetare a Cadastrului Franciscan pentru provinciile Karintia și Bucovina. Cercetarea amintită s-a finalizat cu un volum alcătuit în limba germană, intitulat *Der Franziszeische Kaster im Kronland Bukowina/ Czernowitzer Kreis. Statistik und Katastralmappen*, Wien – Köln – Weimar, Editura Böhlau, 2015.

Prima parte a lucrării, apărută la Editura Böhlau, cuprinde studii despre cadastrul bucovinean, respectiv: Mihai-Ștefan Ceașu a scris despre situația social-economică a Bucovinei, între anii 1786 și 1848; Kurt Scharr, responsabilul de proiect pentru Bucovina, a prezentat lupta politică privitoare la Cadastrul Franciscan, dezvoltarea orașului Cernăuți pe baza planșelor cadastrale din 1820 și 1854 și a analizat situația lipovenilor din Fântâna Albă și Climăuți; Constantin Ungureanu a scris despre structura terenurilor funciare, pe baza *Protocolului parcelelor funciare*, materializată în tabele statistice la nivel de districte de impozitare și, împreună cu dl Kurt Scharr, a realizat o inventariere a surselor documentare despre Cadastrul din Bucovina (vol. I, pp. 12–13). Partea a doua este intitulată *Die Katastralvermessung im Kronland Bukowina (Czernowitzer Kreis)* [Măsurătorile cadastrale în Ducatul Bucovinei (Cercul Cernăuți)], conține hărțile a 16 districte de impozitare, prezentarea diferitelor inscripții și simboluri din planșele cadastrale și expunerea cartografică a statisticilor cadastrale din cele 22 de hărți tematice ce cuprind întreaga Bucovină. Alături de acestea, a mai fost alcătuită o listă alfabetică și numerică a unităților cadastrale, sunt prezentate în ordine alfabetică denumirile cătunelor și poienilor din toate localitățile, desprinse din mapele și planșele cadastrale. Lucrarea a fost însoțită și de realizarea unui CD care, apreciază Constantin Ungureanu, conține „informații suplimentare mai detaliate despre rezultatele cercetărilor desfășurate între anii 2008–2010” (vol. I, p. 13).

Înțelegând că este greu de cuprins în câteva pagini cantitatea imensă de informații conținute în lucrarea pe care o prezentăm, am selectat doar câteva dintre ele, ca îndemn la lectură.

În cele cinci părți din „Introducere” la primul volum scris de dr. Constantin Ungureanu sunt prezentate informații despre: „Cadastrul Franciscan din Monarhia Habsburgică”, „Realizarea și implementarea Cadastrului austriac în Bucovina”, „Cercetări privind Cadastrul Franciscan din Bucovina”, „Structura proprietății funciare din Bucovina în 1854–1856” și „Proprietarii de case și clădiri din

localitățile Bucovinei”. Din cuprinsul acestor părți ale „Introducerii” reținem că lucrările de triangulare și de măsurare cadastrală în Bucovina s-au desfășurat între anii 1819 și 1823, când au fost făcute măsurători și planșe pentru localitățile din nordul provinciei, respectiv Cernăuți cu împrejurimile, zona dintre Prut și Nistru și valea Ceremușului – și au fost reluate după 31 de ani de întrerupere, respectiv în 1854. Acestea au fost finalizate cu lucrările de măsurare din centrul și sudul provinciei, ce s-au desfășurat până la sfârșitul anului 1856 și începutul lui 1857 (p. 9). Atunci, Bucovina era împărțită în 16 districte de impozitare și cuprindea 319 unități cadastrale care corespundeau, în mare, cu suprafața unei localități. În perioada 1854–1856, au fost efectuate măsurători cadastrale pentru o suprafață de 10 450 km², care se regăsesc în 4 821 de planșe cadastrale. În mapele cadastrale au fost înscrise 798 707 parcele, pentru fiecare parcelă era indicată suprafața și numele proprietarului. Alcătuirii planșelor și mapelor cadastrale au fost geometri de etnie germană sau poloneză, care anterior lucraseră la cadastrare în Galiția. Pentru că ei nu cunoșteau limba română, numele localităților, cătunelor, râurilor, pâraurilor, al poienilor etc. au fost ortografiate după normele de scriere din limba germană sau poloneză. Dr. C. Ungureanu apreciază că realizarea cadastrului în Galiția și Bucovina a presupus costuri foarte mari pentru acea epocă, la acestea fiind implicați în mod direct 300–400 de lucrători cadastrali în Galiția și, pentru că nu are o cifră exactă, autorul arată că în anul 1854, în Bucovina au activat 56 de persoane. Pe lângă acestea, lucrările de cadastrare au fost sprijinite de autorități locale și ajutoare ale geometrilor. Ca și în cazul altor provincii, datorită schimbărilor survenite la nivelul provinciei, au fost făcute noi protocoale și mape cadastrale între anii 1860–1862 și 1865, fapt ce este apreciat de istoricul bucovinean ca un bun prilej pentru afla ritmul dezvoltării construcțiilor în localitățile Bucovinei (p. 10). Ulterior, au fost făcute noi lucrări cadastrale, cu modificările survenite și, în anul 1896, a fost adoptată o lege care întărea „rezultatele revizuirilor cadastrale”. Conform datelor publicate în 1896, în Bucovina suprafețele supuse impozitării erau de 1 009 415,1 ha, din care: 44,7% erau păduri, 28,5% era teren arabil, 13% o reprezentau fânețele, 10,3% erau pășunile, 2,5% era teren alpin, 0,8% erau grădinile, 0,1% erau lacurile, bălțile și mlaștinile (p. 10). Conform tabelului alcătuit pe baza legii din 1896, cea mai mare suprafață o avea districtul Câmpulung cu 231 028,9 ha, cea mai mică suprafață o avea districtul Siret cu 49 583,9 ha. Cele mai întinse terenuri agricole se aflau în nordul Bucovinei, între Prut și Nistru și respectiv în partea de est a districtelor Rădăuți, Siret, și Suceava. Pădurile erau concentrate în districtele Câmpulung, Rădăuți, Vijnița și în zona deluroasă a districtelor Storojineț, Suceava și Cernăuți. Terenurile alpine erau în districtele Câmpulung, Rădăuți și Vijnița. Autorul arată că în Bucovina erau 34 776,5 ha terenuri scutite de impozit, 8 362 ha de pământ neproductiv, 5 138,7 ha terenuri cu construcții și 21 275 ha alte terenuri, care nu erau supuse impozitării (p. 11).

Din secvența „Cercetări privind Cadastrul Franciscan din Bucovina” aflăm că mare parte din planșele cadastrale se păstrează în două versiuni la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale și o parte din versiunea finală a planșelor

cadastrale, pentru unele localități din partea de sud a Bucovinei, se păstrează la Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară din Suceava, iar pentru satele din zona Dornei, planșele finale se află la Oficiul de Cadastru din Vatra Dornei (*ibidem*). Mapele cadastrale sau protocoalele Cadastrului Franciscan conțin pentru fiecare unitate cadastrală 17 documente. Pentru reconstituirea structurii terenurilor și a proprietăților, dr. C. Ungureanu consideră ca fiind cele mai valoroase: *Protocolul Original al Parcelelor de Construcție (Orginal Bauparzellen Protokol)*, *Protocolul Original al Parcelelor Funciare (Original Grundparzellen Protokol)* și documentul cu privire la structura terenurilor funciare (*Ausweis über die Benutzung des Bodesns*). Din cele 319 unități cadastrale, pentru 27 de localități lipsesc protocoalele parcelelor de construcție și cele ale parcelelor funciare, pentru 12 localități lipsesc protocoalele referitoare la structura terenurilor funciare (p. 12).

Din secvența intitulată „Structura proprietății funciare în Bucovina, în 1854–1856” aflăm că, în cele 307 unități cadastrale din Bucovina, suprafața însumată a acestora era de 988 341,3 ha, din care: 452 631, 6 ha (45,8%) erau păduri, 236 533,4 ha (23,9%) era teren arabil, 150 345,8 ha (15,2%) erau pajiști, 115 239,8 ha (11,7%) erau pășuni, 23 249,9 (2,4%) era teren neproductiv, 6 821,3 (0,7%) o formau grădinile, viile, bălțile și mlaștinile și suprafața de 3 519,4 ha (0,4%) era ocupată de construcții. Tot aici aflăm că pădurile ocupau suprafețe mai întinse în sud-vestul Bucovinei, în districtele Vatra Dornei, Câmpulung, Rădăuți, Gura Humorului și Putila. În districtele Coțmani, Zastavna și Cernăuți urban, pădurile ocupau până la 10% din suprafață. De asemenea, constată autorul că în 65 de unități cadastrale pădurile depășeau 50% din suprafață, iar în alte 132, pădurile ocupau mai puțin de 10% (p. 13). Cele mai întinse suprafețe arabile se găseau în nordul și estul ducatului, în districte ca Zastavna, Coțmani (peste 70% din suprafață) și Siret și Suceava (mai mult de 50%). Dintre aspectele statistice analizate de dr. Constantin Ungureanu, reține atenția acela că la mijlocul secolului al XIX-lea, în Bucovina, suprafețele ocupate de construcții erau restrânse, respectiv 3 519,44 ha (0,36%). Din datele obținute rezultă că cele mai întinse suprafețe construite erau în:

Cernăuți (80,54 ha), Rădăuți (48,21 ha), Bosanci (47,1 ha), Câmpulung Moldovenesc (46,16 ha), Mămăiești (46,08 ha), Suceava (44,61 ha), Toporăuți (43,27 ha), Putila (38,4 ha), Frătăuții Noi (36,27 ha) etc. În ordinea descrescătoare a suprafețelor construite, primele poziții erau ocupate de: Cernăuți – 5,52%, Siret – 2,04%, Suceava – 1,94% și Rădăuți – 1,74%. În acest context, reținem că târgul Sadagura avea o suprafață construită de 11,2% din total, deși era o localitate cu o suprafață mică, de doar 140,58 ha (p. 14). Având în vedere particularitățile terenului, cele mai întinse suprafețe se aflau în zona de munte și cele mai mici în nordul și estul Bucovinei.

Cele mai mari unități cadastrale, care aveau peste 10 000 de hectare, se aflau în districtul Câmpulung, care avea cinci astfel de unități și în districtul Rădăuți, unde erau patru. Importantă ni se pare și informația conform căreia 25 de unități cadastrale aveau mai puțin de 500 de hectare, dintre care: Suceava avea opt, Siret, patru și Gura Humorului, patru. Dintre cele mai mari unități cadastrale, reținem: Șipot Cameral – 48 860,76 ha; Seletin – 39 914,04 ha; Putila – 26 719,54 ha;

Rușii Moldovei – 22 718,05 ha; Fundu Moldoviței – 14 966,93 ha; Dorna Candreni – 21 768,77 ha etc. Cele mai mici unități cadastrale erau: Sadagura – 140,58 ha; Chilișeni – 191,14 ha; Bănțești – 228,37 ha; Tolova Mică – 230, 11 ha etc. Conform protocoalelor parcelelor funciare, în 294 de unități cadastrale erau 644 567 parcele funciare, cu o suprafață totală de 98 6614,5 ha. Suprafața medie a unei parcele era de 1,53 ha. În medie, în fiecare localitate erau 2 192 parcele. În 17 localități au fost înregistrate peste 5 000 de parcele, între care: Putila (8 829), Arbore (8 862), Frătăuții Noi (7 827), Carapciu pe Ceremuș (7 565), Boian (7 127), Vicov de Sus (7 004). Localitățile cu cele mai puține parcele erau 19, între care: Băișești Predium (12), Stănișești (88), Hreățca (90), Gura Molniței (107), Chilișeni (202), Bunești (248) și Burdei (310). Pentru lămurirea structurii proprietății funciare, importantă ni se pare informația conform căreia exista o proprietate dominicală care era formată din proprietățile Fondului Religionar și Cameral, cele ale marilor proprietari funciari și ale țăranilor liberi (răzeși și ruptași), iar parcelele țăranilor, comunelor și parohiilor erau considerate proprietate rusticală (p. 16). Atunci, din cele 294 de unități cadastrale, 79 845 parcele erau dominicale (12,4%), 564 722 erau rusticale (87,6%). Cele mai multe parcele dominicale erau în districtele Vășcăuți (19 576) și Storojineț (15 288) – unde erau „cele mai multe sate răzășești, respectiv cele mai multe parcele funciare mici ale răzeșilor” spune Constantin Ungureanu (p. 16). Ponderea parcelelor dominicale era în districtul Vășcăuți de 38,8%, Vijnița cu 25,8%, Storojineț cu 25,1% și mai puțin de 5%, erau la Cernăuți urban cu 0,4%, Solca 3,2% și Rădăuți cu 4,7%. Din analiza aceluiași autor, în cele 294 unități cadastrale proprietate funciară era de 986 614,64 ha, din care 612 724,8 ha (62,1%) era proprietate dominicală și 373 889,84% ha (37,9%) era proprietate rusticală. Proprietatea dominicală înregistra ponderi însemnate în districtele Vijnița (81,5%), Gura Humorului (72,9%), Putila (71,1%). Câmpulung (70,9%), Storojineț (69,5%), Vatra Dornei (69,5%) și Rădăuți (67,4%). Proprietatea dominicală era mai mică de 10% în 25 de unități cadastrale, între 10 și 50% – în 130, între 50 și 90% – în 125 și în 14 era peste 90%. Cele mai întinse suprafețe cu terenuri funciare dominicale erau în Carapciu pe Ceremuș, Ostra, Șipot Privat, Mega, Putna, Fürstenthal (Voievodeasa), Comărești, Slobozia Comărești, Ivancăuți și Gropana. Din 288 de unități cadastrale cu proprietate dominicală, în 124 proprietățile erau ale unor familii nobiliare, 85 erau ale Fondului Bisericesc, în 17 erau ale Fondului Cameral și în 39 de localități erau ale unor mari proprietari sau ale răzeșilor. Cele mai multe terenuri dominicale erau ale Fondului Bisericesc: 22 în Rădăuți, 18 în Gura Humorului, 10 în Solca și 7 în Câmpulung. Familiile nobiliare dețineau mari proprietăți în districtele: Suceava cu 25 de unități cadastrale, Zastavna cu 19, Sadagura cu 14, Cernăuți rural cu 12, Coțmani cu 12 și Siret cu 8. După cum se observă, aici erau și cele mai întinse suprafețe arabile.

Din *Protocolul parcelelor de construcții* aflăm că țăranii erau cei mai numeroși proprietari de case, în orașe și târguri proprietari erau orașeni, meșteșugari, negustori, nobili sau Fondul Bisericesc și cel Cameral. În primul volum sunt prezentate districtele de impozitare Cernăuți urban, Cernăuți rural și

Sadagura. Din cele scrise de autor, înțelegem că datorită vitregiilor vremurilor unele informații istorice s-au pierdut. Așa se face că lucrarea cuprinde listele cu proprietarii parcelelor de construcții din Cernăuți și cinci suburbii din districtul Cernăuți urban, din 19 sate (din 21) din districtul Cernăuți rural și pentru 23 de localități din 24, din districtul Sadagura (p. 18). Lucrarea cuprinde hărțile districtelor și comunelor cadastrale așa cum au fost găsite în *Cadastrul din Bucovina*. Marea majoritate a hărților celor trei districte au fost realizate după planșele cadastrale finale. În cazul lipsei unor planșe cadastrale, precum cele de la Cuciurul Mare, Poeni și Trestiana, autorul a folosit planșe cadastrale de lucru. Pentru satul Chicera lipește harta cadastrală.

În carte aflăm hărțile cu zonele centrale ale satelor, unde erau concentrate cele mai multe construcții. Au fost indicați proprietarii parcelelor cu suprafețe mai mari de 10 jugăre, iar în localitățile unde erau mulți proprietari cu suprafețe de 10 jugăre sunt prezentați doar cei cu parcelele cu peste 20 sau 30 jugăre (Boian, Cernauca). Apreciem că introducerea acestui criteriu are importante repercusiuni în crearea unei imagini globale privitoare la deținătorii de proprietăți funciare și construcții și, în fapt, asupra determinării demografiei, onomasticii și înțelegerii fenomenelor socio-economice din provincie. Alte informații se regăsesc în lucrare despre natura surselor documentare de cadastru, toponimie, mărimea parcelelor dominicale sau rusticale, date ale semnării protocoalelor cadastrale, lucrătorii care au întocmit protocoalele parcelelor de construcții, numărul parcelelor funciare din localități, pondera diferitelor suprafețe, cui aparțineau, hotarele, categoriile sociale din care făceau parte proprietarii etc.

E important de semnalat că, pentru înțelegerea importanței unui astfel de demers științific, autorul inserează în lucrare date despre învățământul din localitățile Bucovinei, care s-a dezvoltat după adoptarea legii din anul 1869. La baza analizei stau informațiile din șematismul din 1894, statistica școlară din 1913, situația confesională, precum și etnia alegătorilor determinată de recensământul din anul 1910 (p. 20). În felul acesta, pe baza datelor statistice publicate în lucrarea pe care o prezentăm, și în cele realizate de C. Ungureanu despre învățământul din Bucovina, putem avea o imagine mai completă despre structura etno-demografică și viața socială a Bucovinei în ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Primul capitol al lucrării se intitulează „Districtul Cernăuți-urban” și prezintă „Date generale privitoare la cadastru în districtul Cernăuți-urban”, apoi, conform metodologiei de cercetare descrisă în „Introducere”, se prezintă hărțile cadastrale, tabelele cu proprietarii parcelelor cu construcții și date pe unitățile cadastrale componente: Cernăuți, Horecea Mănăstirii, Horecea-suburbie, Caliceanca, Clocucica și Roșa. După tabelul cu proprietarii parcelelor mai mari de 10 iugăre din orașul Cernăuți (cu 1 545 de poziții), în sfârșitul acestei secvențe a capitolului găsim „Statistici cadastrale privitoare la orașul Cernăuți”. Între acestea, aflăm date despre cătune, clădirile administrative, militare și sanitare, proprietarii caselor mari din orașul Cernăuți, în anul 1854, așezați în ordinea descrescătoare a suprafețelor deținute (între aceștia îi găsim pe Doxaki Hormozaki, Mustacza Johan și Lupul Theodor (p. 52). Tot aici, aflăm date despre locuitorii orașului Cernăuți, după etnii,

în 1857 și 1869. În acest context, se cuvine să constatăm un fenomen curios, din totalul de 26 345 locuitori în 1857, românii erau 9 177 (34,8%), pentru ca în 1869, când populația orașului crește la 33 884, românii să fie în număr de 5 999 (17,7%). O scădere relativă cunosce și germanii, de la 6 944 (26,4%) în 1857, la 6 636 (19,6%) în anul 1869. În același timp, evreii cresc numeric de la 4 678 (17,8%) în 1857, la 9 572 (28,2%) – în 1869. Tot așa și ucrainenii cresc de la 4 113 (15,6%) – în 1857, la 5 831 (17,2%) în 1869. Nu mai puțin relevante sunt tabelele cu „Locuitorii orașului Cernăuți, după limba de comunicare, în anii 1880–1910” și „Locuitorii orașului Cernăuți, după confesiuni, în anii 1857–1910” (p. 52). Din analiza fenomenelor demo-sociale și confesionale, reținem ideile subliniate de dr. Constantin Ungureanu: orașul Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada stăpânirii austriece, timp în care în capitala provinciei s-au așezat numeroși imigranți veniți din alte provincii ale imperiului, populația acestei așezări a crescut în șase decenii de 4,25 ori; în urma acestei evoluții orașul a obținut statutul de autonomie publică locală, iar Anton Kochanowski, primar și apoi consilier orășenesc timp de 27 de ani, a contribuit la transformarea capitalei Bucovinei într-un oraș occidental; în timp ce orașul se occidentalizează și românii sunt tot mai puțini, suburbiile Horecea și Clocucica erau – conform lui Hermann Bidermann – aproape exclusiv românești, iar la Caliceanca, Roșa și Mănăstiriște, românii locuiau împreună cu germanii; Cernăuțiul a devenit treptat un centru multicultural și multiconfesional, fenomen sesizabil după 1869 (p. 53).

În partea finală a acestei secvențe de capitol dedicată districtului Cernăuți-urban (pp. 54–56), dr. Constantin Ungureanu prezintă sintetic situația învățământului din capitala Bucovinei, cu referire la cel trivial și gimnazial, pentru că era localitatea cea mai reprezentativă pentru tendințele generale manifestate în ducat. Istoria învățământului din Cernăuțiul aflat sub stăpânirea habsburgilor începe cu prima școală normală, cu instruire în limbile română și germană, deschisă în martie 1784, al cărei director a fost Anton de Marki și continuă cu școala trivială, deschisă în 1821, cu predare în limba română, ulterior reorganizată, încât predarea se făcea și în limba germană. Ceva mai târziu, aceasta a fost transformată în școală particulară ortodoxă de băieți. Urmează școlile clericale din Cernăuți, primul gimnaziu înființat în anul 1808, Institutul Teologic, deschis în 12 februarie 1828, unde din 1848 a fost aprobată introducerea limbii române; preparandia din Cernăuți, deschisă în decembrie 1848 etc. În anul 1869, a fost adoptată o nouă lege pentru învățământ. În anul 1873, sublinia autorul, în Cernăuți funcționau următoarele școli primare: școala germano-evreiască pentru băieți, cu 329 de elevi; școala germano-evreiască pentru fete, cu 290 de eleve; școala de fete Landhausgasse, cu 285 de eleve; școala de băieți, cu 253 de elevi; școala de fete din strada Transilvaniei, cu 230 de eleve; școala de aplicație pentru băieți, cu 229 de elevi; școala ortodoxă de băieți, cu 194 de elevi; școala primară evanghelică, cu 162 de elevi înscriși; școlile primare din suburbiile Mănăstiriște, Roșa, Clocucica, Horecea și școala superioară pentru fete. În total, în orașul capitală a ducatului erau 13 școli primare și 2 349 de elevi înscriși. În 1894, conform *Șematismului* școlilor primare, erau 9 365 de copii de vârstă școlară dar școlile erau

frecventate de 6 976 de elevi, inclusiv 860 de elevi din afara orașului (p. 55). Din cei 6 976 de elevi amintiți mai sus, după limba maternă, 3 483 erau germani; 1 261 – români; 1 134 – ruteni și 1 098 – polonezi. După confesiune, 2 319 erau mozaici; 1 832 – romano-catolici; 1 821 – ortodocși; 629 – greco-catolici și 375 – evanghelici. Mergând pe firul datelor statistice, dr. Constantin Ungureanu arată că în 1913 erau 29 de școli primare (23 germane, trei românești, o școală polono-germană, o școală germano-româno-rutene, o școală cu patru limbi de instruire) cu 16 filiale naționale (șase române, șase rutene, patru poloneze). În școlile din Cernăuți erau 218 clase (126 germane, 28 române, 26 rutene, 29 poloneze, 5 germano-româno-rutene, o clasă polono-germană, trei clase cu patru limbi de predare). Școlile primare din Cernăuți erau frecventate în anul 1913 de 9 771 de elevi, majoritatea fiind germani și evrei (54,1%). Cei mai mulți dintre aceștia frecventau școlile publice din centrul orașului. În suburbii, din cei 3 018 elevi înscriși, 41,4% erau români (p. 56).

Aceeași structură a analizei o urmează autorul pentru unitatea cadastrală Horecea Mănăstirii, Caliceanca, Clocucica și Roșa (pp. 57–98).

În districtul Cernăuți-rural, autorul semnalează lipsa datelor cadastrale pentru Cuciurul Mare și Țurenii, adică din 21 de unități cadastrale sunt date doar pentru 19. În acest district au fost înregistrate date din 21 de localități, cu 36 654 de parcele funciare, cu 58 574 de iugăre și 908 stânjeni, adică 33 707, 57 ha și 98 de stânjeni. Din aceste parcele, 98,8% erau sub 10 iugăre (32 213) și aveau o suprafață totală de 32 629 de iugăre și 45 de stânjeni (adică 18 776,82 ha sau 55,7% din total). În localitățile care aveau parcele mari, de peste 100 de iugăre, acestea erau ocupate de păduri, precum în Camenca (47,5%), Molodia (42,4%), Hliboca (37,5%), Poeni (25%), Voloca 23,1%). Totodată, în acest district, 33 077 de parcele erau rustice (90,2%). Doar 3 577 de parcele aparțineau mării proprietăți (9,8%), adică erau dominicale și aparțineau Fondului Bisericesc, Fondului Cameral și marilor proprietari. Cele mai multe parcele dominicale erau în Mihalcea (1 251), Tărășeni (411), Camenca (394) și Hliboca (276). Marea proprietate dominicală ocupa mai mult de jumătate din suprafețele funciare în Cotul Bainschi (67,8%), Mihalcea (66,9%), Tărășeni (65,2%), Hliboca (65%) și Camenca (61,5%) (p. 103).

În districtul Cernăuți-rural, marea majoritate a parcelelor de construcții erau cele ale țăranilor, ei formând pătura socială cea mai numeroasă. Din cele 4 367 de parcele de construcții, 660 erau în Molodia, 560 în Voloca, 385 în Hliboca, 360 în Mihalcea, 340 în Ceahor, 298 în Ostrița. Dintre acestea, 88,7% erau ale țăranilor (3 872), 64% erau ale marilor proprietari (280), 2,6% ale răzeșilor (113) sau aparțineau comunelor, parohiilor, Fondului Cameral și Fondului Bisericesc. Importante pentru documentarea istoricului sunt informațiile despre structura terenurilor pe localități, din care cea mai mare suprafață era ocupată de terenurile arabile (p. 105). La acestea se adaugă numele proprietarilor caselor, în anul 1855, în localitățile componente din districtul studiat, precum și datele statistice școlare și cele de apartenență la un anumit cult religios.

Cel de-al doilea district prezentat în această lucrare este Sadagura. Important prin poziția sa geografică – la granița cu Imperiul Țarist și Moldova, fapt ce a

facilitat în epocă importante procese migraționiste –, el are importanță și prin compoziția etnică și fenomenele sociale și naționale care se pot desprinde din analiza datelor valorificate de domnul dr. C. Ungureanu. Districtul Sadagura era format din 24 de unități cadastrale. Autorul studiului arată că la arhiva din Suceava se păstrează mapele cadastrale a 23 de unități. De asemenea, arată că lipsesc protocoalele cu listele proprietarilor parcelelor de construcții și ai parcelelor funciare pentru Lehucenii Tăutului. În schimb, la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale se păstrează versiunea finală a planșelor cadastrale pentru toate comunele din districtul Sadagura, finalizate între 1854 și 1856.

Din datele centralizate de autor reținem că în districtul Sadagura au fost înregistrate 50 965 de parcele funciare cu o suprafață totală de 77 580 de iugăre și 135 de stânjani, adică 44 644,56 ha. Suprafețe mai întinse aveau Boian cu 5 636 ha, Toporăuți cu 5 067,02 ha, Cernauca cu 5 041,75 ha, Rarancea cu 3 930,06 ha, Jucica Veche cu 2 790,27 ha, Dobronăuți cu 2 668,93 ha și Șerăuți de Sus cu 2 524,19 ha. Localități cu suprafețe mici ale parcelelor funciare erau: Lențești cameral, Bila, Novoselița (p. 272). Ca și în districtul Cernăuți-rural, marea majoritate a parcelelor funciare (98,8%) erau sub 10 iugăre și constituiau împreună o suprafață de 40 776 iugăre și 247 de stânjani (23 465,24 ha sau 52,6% din total). Între 10 și 100 de iugăre erau 530 de parcele din Boian, Cernauca, Rarancea, Toporăuți și formau împreună 9 838 ha. În 19 comune erau 70 de parcele mai mari de 100 de iugăre, cu o suprafață totală de 11 341,33 ha (25,4 %). Cele mai multe se găseau în Cernauca (10), Toporăuți (9), Boian (8) și Jucica Veche (7). Parcelele de peste 100 de iugăre reprezentau 59% din suprafața comunei Jucica Nouă, 56,5% din cea a comunei Cernauca, 45,7% din cea a localității Gogolina, 40,7% din cea a comunei Șerăuți de Sus, 34,3% la Jucica Veche și 32,8% din cea a localității Toporăuți (pp. 272–273). Aparțineau țăranilor, răzeșilor și parohiilor comunale 47 660 de parcele rusticale (93,5%) și însumau 41 844 de iugăre și 1 443 de stânjani (24 080,26 ha), ceea ce reprezenta 53,9%. Alte 3 305 parcele din districtul Sadagura aparțineau mării proprietăți dominicale, care avea împreună 35 735 de iugăre și 292 de stânjani (20 564,3 ha), adică 46,1% din total. Cele mai multe parcele dominicale erau în Cernauca (540), Gogolina (424), Boian (328), Vaslăuți (278), Șerăuți de Jos (235). Cele mai întinse suprafețe ale parcelelor dominicale se găseau la Cernauca (3 980 ha), Toporăuți (2 440,66 ha), Boian (1 942,53 ha) și Dobronăuți (1 851,32 ha).

Parcelele de construcții erau în număr de 6 797, cele mai multe în Boian (931), Rarancea (655), Toporăuți (582), târgul Sadagura (579), Rohozna (520), Jucica Veche (401). Dintre acestea, cele mai multe erau ale țăranilor 5 547 (81,6 %) și 738 (10,9 %) erau ale altor proprietari.

Ca și în analiza districtelor Cernăuți-urban și Cernăuți-rural, autorul prezintă în mod detaliat structura terenurilor, pe localități. Partea cea mai consistentă a analizei este destinată prezentării listelor de proprietari ai parcelelor funciare și de construcții din districtul Sadagura.

Continuând studiul laborios al izvoarelor topografice, demografice și de statistică a învățământului din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al

XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dr. Constantin Ungureanu a publicat în anul 2023, la Editura „Karl A. Romstorfer”, *Cadastrul din Bucovina: proprietarii de case și clădiri (1854–1856)*. Vol. 2: *Districtele Storojineț și Vășcăuți*. Lucrarea este structurată ca și volumul precedent și cuprinde: „Introducere” (cu referire la „Cadastrul din secolul al XIX-lea în Monarhia Habsburgică”; „Realizarea cadastrului austriac în Bucovina”, „Cercetări cu referire la Cadastrul Franciscan din Bucovina”, „Structura terenurilor din Bucovina conform Cadastrului austriac” și „Proprietarii de case și clădiri din Bucovina”).

Primul capitol, „Districtul Storojineț”, cuprinde o lămuritoare secvență intitulată „Date generale privitoare la cadastru în districtul Storojineț”, despre protocoalele cadastrale, lucrătorii tipografici care au întocmit protocoalele și planșele cadastrale, mărimea parcelelor funciare, proprietatea dominicală și rusticală în districtul Storojineț din anii 1854–1856, proprietarii parcelelor de construcții din același district, structura terenurilor în district. Din această ultimă analiză, rezultă că aproape jumătate din suprafața districtului era acoperită cu păduri, mai ales în zona de munte, precum la: Banila Moldovenească (77,7%), Comarești (73,7%), Huta Veche și Nouă (63,9%), Davideni (60,4%), Crasna IIschi (55,6%) etc. Terenuri mai întinse, destinate cultivării erau în: Presecăreni (44,8%), Igești (42,4%), și Cupca (41,3%) (pp. 20–21). Autorul surprinde faptul relevant pentru evoluția etno-demografică a acestei unități administrative, anume că locuitorii de pe valea Siretului erau în majoritate români, iar în partea de nord a districtului Storojineț erau și sate cu populație mixtă româno-ucraineană (p. 21).

Din totalul de 7 328 de proprietari de parcele de construcții din districtul Storojineț, 1 167 erau deținute de mari proprietari, 5 175 – de țărani, 700 – de răzeși, 49 – de Fondul Bisericesc, 66 – de parohii, 17 – de comune și 64 – de alții.

Importantă pentru evoluția etno-demografică a unor localități din Bucovina este situația celor din districtul Storojineț, unde în localitățile Huta Veche și Huta Nouă, constituite din coloniști, populația este majoritar alogenă, iar ponderea românilor era una mică, de doar 6,3 %, în Huta Veche și de 10,4 % în Huta Nouă, în anul 1910 (p. 29). În condițiile în care majoritatea locuitorilor erau etnici germani, conform datelor din 1913, în Huta Veche funcționa o școală germană cu patru clase, deschisă în anul 1816 și în Huta Nouă era o școală mixtă (două clase germane și una română), deschisă în anul 1873 (p. 30). Localitatea cu cea mai întinsă suprafață din district era Banila Moldovenească (p. 41). Acesta era locuită în majoritate de români, dar în localitate s-au așezat și ucraineni și a fost întemeiată colonia de germani Augustendorf. Cele mai frecvente nume de familie erau Ciernei (14), Cernohuz, Cușmir și Hoinic (cu câte 9), Repta (8), Belmega (7), Haritorn (6), Drzviecki, Moskulak și Opaiet (cu câte 5), Erl, Miroș, Petrasciuk, Ordinski, Scraba, Tatulici (cu câte 4) etc. În această localitate, cele mai mari parcele de construcții erau cele ale familiilor de nobili români: Mihai Goian, Ioan Goian, Vasile Borșan, Nicolai Ursulean, Teodor Balușescu, Mihalachi Borșan, Iordachi Ștefanovici, Apolinarius Smolski, Dumitru Borșan și Georgi Daschievici.

În comuna Banila Moldovenească erau 3 890 de parcele funciare, dintre care 3 671 erau mai mici de 10 iugăre, 191 aveau suprafețe cuprinse între 10 și 100 de iugăre

și 28 mai mari de 100 de iugăre. Cele mai întinse suprafețe erau ale lui Ioan Goian, Mihail Goian, Iordachi Vasilco și Nicolai Ursulian (p. 42).

În Banila Moldovenească erau 2 433 de parcele dominicale, cu o suprafață toată de 13 966,06 ha (89,2%) ce aparțineau unor familii de boieri, mazili și răzeși în majoritate români. În același timp, erau 1 468 de parcele rusticale cu o suprafață totală de 1 689,37 ha (10,8%).

Cu o populație majoritar românească în anul 1850, localitatea Banila Moldovenească își sporește numărul de locuitori, alături de germani s-au așezat ucraineni, evrei, poloni ș.a. Așa se face că, după confesiuni, în 1910, dintr-un total de 6 067 locuitori, erau 1 072 catolici și 37 greco-catolici, 4 168 de ortodocși, 784 mozaici și 6 protestanți. În același an, în listele electorale erau înscrșiși 1 584 alegători, din care 285 germani, 538 români, 512 ucraineni și 249 polonezi (p. 43).

După același model, sunt analizate unitățile cadastrale Broscăuți, Budeniț, Ciudei, Cireș Opaîteni, Davideni, Igești, Iordănești, Camenca, Carapciu pe Siret, Comarești, Crasna Ilschi, Crasna Putnei, Cupca, Panca, Pătrăuți pe Siret, Presecăreni, Ropcea, Storojineț, Suceveni și Jadova.

Din descrierea districtului Vășcăuți, aflăm că acesta era constituit din 18 unități cadastrale (localități) cu un număr de 50 390 parcele funciare, cu 74 711 iugăre și 310 stânjeni, adică 42 993,6 ha. O imagine a stratificării sociale din acest district este dată de faptul că majoritatea dintre acestea (98,7%) erau mai mici de 10 iugăre și aveau suprafața de 42 622 ha iugăre și 856 stânjeni, adică 24 527,77 ha sau 57% din suprafața totală. Între 10 și 100 de iugăre erau 597 de parcele, cu o suprafață totală de 9 554,28 ha. Cele mai multe dintre acestea erau în Carapciu pe Ceremuș (94), Banila Rusească (69), Vilaueca (53), Vășcăuți (46), Stănești de Sus (39), Dracineț (32), Berbești și Hlinița (cu câte 31). Alte 49 de parcele funciare erau mai mari de 100 de iugăre, cu o suprafață de 8 911,59 ha, se aflau în 14 unități cadastrale, ceea ce însemna 20,7% din total, după cum urmează: Carapciu pe Ceremuș (9), Vilaueca (7), Stănești de Sus și Vășcăuți (cu câte 6) și Banila Rusească (5). Parcelele funciare mai mari de 100 de iugăre reprezentau 20% din total, în localități ca: Stăneștii de Sus (42%), Zamostia (38,9%), Bobești (33,4%), Carapciu pe Ceremuș (28,8%), Hlinița (26,9%) și Vilaueca (20,9) (p. 256). În districtul Vășcăuți, 30 814 parcele funciare erau rusticale (61,2%) și aveau o suprafață totală de 32 392 iugăre și 343 de stânjeni, adică 18 640,55 ha sau 43,4% din total. Autorul monografiei arată că mari proprietari funciari, cu proprietăți rusticale, se aflau în Voloca, Dracineț, Zeleneu, Vășcăuți, Berbești, Ceartoria, Banila Rusească și Călinești pe Ceremuș. În același timp, proprietăți domenicale importante aparțineau Fondului Bisericesc și Fondului Cameral. 19 576 de parcele (38,8% aparțineau proprietății domenicale, cu o suprafață de 42 328 iugăre și 1 567 de stânjeni (24 353,07 ha sau 56,6% din total). Cele mai multe parcele domenicale se aflau la Carapciu, Costești, Vilaueca, Căbești unde locuiau multe dintre familiile de răzeși. Importante informații despre stratificarea socială aflăm din tabele alcătuite de dr. C. Ungureanu pentru proprietatea rusticală și domenică, în anii 1854–1856, precum și din tabelul cu parcelele de construcții din același district Vășcăuți. Deopotrivă de importantă este și prezentarea structurii terenurilor

din districtul Vășcăuți, pentru aceeași perioadă (p. 260). La fel ca în volumul I al prezentei lucrări, analiza autorului surprinde datele statistice privitoare la proprietățile funciare, proprietarii parcelelor cu construcții, date ale recensămintelor austriece, ale populației școlare și numărul alegătorilor din anul 1910, pentru localitățile componente ale districtului studiat (pp. 261–440).

Studiile de onomastică din localitățile districtelor prezentate în cele două volume, pot avea ca suport tabelele din aceste două volume alcătuite de dr. Constantin Ungureanu, cu proprietarii de case și parcele funciare, alcătuite în 1854–1856. Acestea pot fi importante pentru înțelegerea istoriei sociale a Bucovinei. După dispunerea pe localități a numelor de persoane și repartizarea geografică a acestora, putem deduce direcțiile și dimensiunile proceselor etno-demografice și migraționiste, fapt pe care l-a încercat și autorul prezentelor volume, atunci când a pus în pagină datele statistice despre proprietarii parcelelor funciare, date din recensămintele austriece pe localități, din 1880 și 1910, cele privitoare la cultele religioase, populația școlară și numărul de alegători pe localități. În felul acesta, cercetătorul bucovinean dr. C. Ungureanu oferă instrumente de lucru importante istoricilor care pot contribui la abordarea dintr-o nouă perspectivă, multidisciplinară, a istoriei Bucovinei.

În mod surprinzător, documentele cadastrale aflate în arhivele sucevene, scăpate de raptul ocupantului sovietic ce a inclus partea de nord a Bucovinei în U.R.S.S., în 1944, pot fi o importantă sursă de informare pentru istoricii secolului al XXI-lea, pentru scrierea istoriei Bucovinei bazată pe calculul rece al cifrelor statistice și al hărților și planșelor cadastrale, elaborate în secolul al XIX-lea. Înțelegând importanța acestor izvoare, dr. C. Ungureanu face un mare serviciu studierii istoriei, prin publicarea lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Kaindl, Raimund Friedrich, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen*, Innsbruck, Wagner, 1902.
2. Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991.
3. Ungureanu, Constantin, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918): aspecte etno-demografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003.